

Las i jego znaczenie w wychowaniu dzieci i młodzieży

Magdalena Błędowska

Abstrakt. Wychowanie to proces, który towarzyszy nam przez całe nasze życie. Człowiek w swym życiu znajduje się w relacjach wychowawczych, których podstawowymi składnikami są: wychowawca, wychowanek, otoczenie, sytuacja wychowawcza. Czy las może być takim miejscem, w którym wychowanek wchodzi w sytuacje wychowawcze? Czy jest przestrzenią, która generuje zadania, przed którymi stanie wychowanek? Jakie to mogą być zadania? Jakie cechy możemy wtedy wykształcić? Czy otoczenie lasu może pozytywnie wpłynąć na proces wychowawczy dzieci i młodzieży? Artykuł stanowi próbę opisania możliwości, jakie daje nam las w połączeniu z wychowaniem plenerowym, , pedagogiką przygody we współczesnym kontekście wychowawczym.

Słowa kluczowe: wychowanie, środowisko wychowawcze, las, wychowanie plenerowe

Abstract. Forest and its meaning in education of children and teenagers. Education is a process which lasts the whole life. During their lifetime, a human gets involved in educational relations whose basic components are: teacher, pupil, environment, educational situation. Can forest be a place for pupils to find themselves in an educational situation? Is it a place generating tasks for pupils? If so, what kind of tasks? What features can pupils develop in such an environment? Can being close to a forest have a positive influence on the educational process of children and teenagers? The aim of this this article is to draw attention to the need of using outdoor education and adventure education in contemporary educational context.

Keywords: education, educational environment, forest, outdoor education

Proces wychowania trwa przez całe życie człowieka. Proces rozwojowy wychowanka może być wywołany celowo przez czynności wychowawcy, może być niezamierzonym skutkiem pośredniego działania innych ludzi, bądź też może się odbywać pod bezwiednym wpływem warunków otoczenia społecznego, przyrodniczego oraz uwarunkowań wewnętrznych związanych ze stanem rozwojowym samego wychowanka. Pojęcie wychowania definiowane jest w pedagogice z różnych perspektyw: jako jednostronne oddziaływanie wychowawcy na wychowanka, jako swoisty typ wzajemnych oddziaływań oraz jako proces zachodzący w środowisku życia człowieka. Człowiek rozwija się na bazie zadatków wrodzonych, oddziaływań środowiska oraz własnej aktywności, w tym aktywności mającej charakter transcendentny. W swym życiu znajduje się w relacjach wychowawczych, których podstawowymi składnikami są: wychowawca, wychowanek, otoczenie, sytuacja wychowawcza „Stanowi ona materialny faktor wychowania, jest tworzona przez to wszystko, co otacza człowieka, a więc świat natury, świat kultury i transcendentujący je świat nadprzyrodzony. (...) W wychowaniu i pedagogice, mówiąc o sytuacji wychowawczej, mamy na myśli splot tych warunków, faktów i całości kształt towarzyszących im okoliczności, na których podłożu dokonuje się proces wychowawczego działania” (Nowak 2000).

Człowiek – jako byt przygodny – jest uwarunkowany w swoim rozwoju przez świat, w którym żyje. Poddawany jest wpływow warunków i bodźców przyczyniających się do rozwinięcia wychowanka. Za Kunowskim (1993) możemy przytoczyć określenie wychowania według P. Petersena, który proces ten opisywał jako „szkołę wspólnoty” organizowaniem przeżycia wspólnotowego przez zabawę, pracę, rozmowę, wyrażanie, ekspresje twórczą, uroczystości itp. jako” sytuacje wychowawcze”. Termin „sytuacja wychowawcza” oznacza takie zorganizowanie czynników zewnętrznych, które wpływa w sposób zamierzony zarówno na pewne czynniki wewnętrzne – na osobowość, jak również na samo zachowanie. To, w jaki sposób dokonuje się transmisja sytuacji na zachowanie, jest przedmiotem dwóch nauk: pedagogiki i psychologii. Samo zorganizowanie sytuacji wykracza jednak poza psychologię i pedagogikę. Sytuację należy pojmować jako **dobro wspólne**, a więc te wszystkie warunki życia społecznego, które pozwalają osiągnąć pełniej i łatwiej formę życiowej samorealizacji – „doskonałość osoby” (Jarosiewicz 2007). Cichoń (2004) określa sytuację wychowawczą jako „splot tych warunków, rzeczywistych dokonuje się proces wychowawczego oddziaływania”.

Proces wychowawczy przebiega zawsze w konkretnych warunkach, środowisku, w określonej rzeczywistości i sytuacji wychowawczej. Wszelkie wychowanie, tj. niezależnie od celów, jakie sobie stawia, występuje zwykle w określonym środowisku wychowawczym. Jest nim – zdaniem Jana Szczepańskiego – część „środowiska społecznego i kulturowego [...]”, która wywiera wpływ na wytwarzanie się trwałych postaw, poglądów, wiedzy, sposobów postępowania wychowanka (Łobocki 2003). Istnieją różne środowiska wychowawcze. Do podstawowych z nich należą rodzina, szkoła, grupa rówieśnicza.

Rodzina – stanowi integralną część każdego społeczeństwa; jego najmniejszą, a zarazem podstawową komórkę. Jest środowiskiem życiowym niemal każdego człowieka. Rodzina zaliczana bywa do najważniejszych środowisk wychowawczych. Jest też pierwszą i fundamentalną grupą w życiu dziecka. Najczęściej rodzina opiera się na związkach krwi, małżeństwa lub adopcji. W rodzinie dziecko ma po raz pierwszy kontakt z innymi ludźmi – nawiązuje kontakty interpersonalne, zdobywa doświadczenia. To właśnie rodzina stymuluje i determinuje rozwój dziecka m. in. poprzez swoje funkcje.

Rodzina jest grupą, w której zachodzą różne zjawiska socjologiczne, ekonomiczne. W społeczeństwie rodzina spełnia dwie ważne funkcje – zapewnia ciągłość biologiczną, przekazując dzieciom dziedzictwo kulturowe. Wypełnia też określone zadania. Najistotniejsze są te o charakterze wychowawczym (Jundziłł 1989).

Autorzy wyróżniają różne funkcje rodziny. Zbigniewa Tyszka (w Kawuła et al. 2006) wyróżnia następujące funkcje:

- materialno-ekonomiczna;
- opiekuńczo-zabezpieczająca;
- prokreacyjna;
- legalizacyjno-kontrolna-socjalizacyjna;
- klasowa-kulturalna;
- rekreacyjno-seksualna;
- towarzyska;
- emocjonalno-ekspresyjna.

Zadaniem rodziców jest stopniowe usamodzielnianie dziecka, umożliwiając mu nabywanie doświadczeń. Dawanie mu pewnej swobody oznacza poczucie przez nie samodzielności i indywidualności. Pokazanie dzieciom świata kultury i sztuki, umożliwienie im rozwoju fizycznego

i psychicznego, a także przygotowanie do samodzielnego życia poprzez wyrabianie w nich pewnych postaw i umiejętności radzenia sobie w życiu jest istotnym elementem tej funkcji (Ziemska 2009).

Poprzez wzory zachowań rodzice pokazują dzieciom, jak realizuje się role społeczne, jakie wartości wyznawać i realizować, jak można spędzać wolny czas – gdzie i w jakiej formie.

Czy las może wspomóc rodzinę w wypełnianiu tych funkcji?

Las pokazuje uczestnikom wspólnych przeżyć „wartość przyrody i pomaga zrozumieć zależność między żywymi organizmami, a ich środowiskiem oraz wpływ człowieka na procesy zachodzące w przyrodzie” (Płoskonka i Dzioban 2012).

Czy w lesie rodzina może realizować swoje zadania?

Oczywiście! Chociażby poprzez funkcje socjalizacyjną, kulturalną, rekreacyjno-towarzystwą – możemy poprzeć to przykładami:

Rodzinne wyjazdy do lasu – z rodzicami, dziadkami, rodzeństwem, polegają na wspólnym przeżywaniu lasu na swój sposób. Zbieranie grzybów, spacerowanie, wspólne zabawy, dzięki którym starsze pokolenie młodszemu, jak należy zachowywać się w lesie, jak dbać o otoczenie, czego nie robić, a co można. W takich sytuacjach dziadkowie mają szansę stać się ekspertami dla swoich wnuków w kolejnych dziedzinach, ponieważ znają się na rodzajach grzybów, rozpoznają gatunki ptaków, wiedzą jak rozpoznać kierunki świata. Rodzice zaś mogą przypomnieć sobie zabawy, w które sami kiedyś bawili się w lesie – podchody, marsz na orientację, budowanie szałasów, itp. W czasie takich zabaw dzieci uczą się nowych umiejętności, nabywają sprawności, pod opieką ojców nabierają pewności, że poradzą sobie w trudnych sytuacjach. Nie będą się obawiały nowych wyzwań (Steed 2007). Tego rodzaju zabawy pozwalają dzieciom poznać siebie i swoich najbliższych w innym otoczeniu niż dom, praca przy komputerze, oglądanie telewizji, zakupy w galerii handlowej. Można przeżyć dreszcz prawdziwych emocji, poznać przygodę i liczyć na pomoc rodziców. Zadaniem rodziców jest zadbać o bezpieczeństwo dzieci, ale równocześnie pozwolić na eksplorację nowych miejsc, np. „Drzewo zaprasza do siebie – tato, pomożesz mi wejść? Oczywiście!. To takie ekscytujące! „Umiem to zrobić” – myśli kilkulatek, który ma poczucie bezpieczeństwa w otoczeniu rodziny.

Oprócz sprawności fizycznej, rozwijania zainteresowań przyrodą, rodzina również poprzez obcowanie z lasem, natura może wzbudzić wrażliwość na piękno otoczenia. Ta wrażliwość oczywiście może być rozwijana poprzez rysunek, malarstwo, fotografie lub inne formy.

Szkoła jest jednym ze środowisk wychowawczych oraz jedną z podstawowych grup społecznych przygotowującą i wprowadzającą młode pokolenie w życie społeczne. Pierwsze podstawy wychowania otrzymuje dziecko w rodzinie, w której również kształtują się fundamenty osobowości. Szkoła dla dzieci staje się pomostem, wprowadzającym w życie społeczne i przygotowującym do pełnienia określonych funkcji społecznych.

„Szkoła jako pomost do życia społecznego nie tylko naucza i wprowadza w poznanie rzeczy, zjawisk, poprzez zdobywanie wiadomości i wiedzę oraz rozwija funkcje poznawcze, ale również szkoła wychowuje i ta funkcja staje się pierwszoplanowa w jej działalności” (Smarzyński 1987). Szkoła także zajmuje się „kształceniem i wychowaniem dzieci, młodzieży i dorosłych, stosownie do przyjętych w danym społeczeństwie celów i zadań koncepcji oświatowo-wychowawczych i programów” (Okoń 2001)

Fot. 1. Zadaniem rodziców jest zadbać o bezpieczeństwo dzieci, ale równocześnie pozwolić na eksplorację nowych miejsc (fot. R. Błędowski)

Photo 1. Parents' most important task is to ensure children safety and let them explore new places at the same time

Fot. 2 a,b. Rodzinne leśne zabawy (fot. R. Błędowski)

Photo 2 a, b. Family plays in a forest

Czy we współczesnej szkole jest miejsce dla lasu? Czy bywa las wykorzystywany w pracy edukacyjnej? Tak, oczywiście – chociażby w wypełnianiu funkcji dydaktycznej – uczestnicząc w lekcjach plenerowych zorganizowanych przez leśników, czy w czasie wycieczek. Ale również zdarzają się takie szkoły, które mieszczą się w lesie i ich program oparty jest na koncepcji naturalistycznej. Przykładem takich szkół są leśne przedszkola i szkoły duńskie. Pierwsza taka placówka powstała w 1953 roku. Ich odmienność to mała liczba uczniów i prowadzenie zajęć w większości na łonie natury wykorzystując otoczenie. Przykładem takiej placówki jest m. in. naturalne przedszkole Høndruphus. Jest to placówka, w której akcentuje się interakcję dzieci z naturą. To odnosi się do wyjątkowych możliwości zabawy, nauki. Natura oferuje na wiele sposobów zmysłowe i niespodziewane doświadczenia, a te powodują wzrost motywacji dzieci do nauki, do doświadczeń. Główną metodą tej koncepcji wychowawczej jest zabawa, wykorzystująca naturalne przedmioty. W naturze jest przestrzeń dla nowych gier – zabaw, a poprzez zabawę dziecko uczy się kontroli nad swoim działaniem. Filozofia tej placówki ma swoją podstawę w teorii wielorakich inteligencji Howarda Gardnera. Ten amerykański psycholog, specjalizuje się w psychologii kognitywnej i psychologii uczenia się, w swoich pracach badawczych podkreśla, że inteligencja nie jest czymś jednopłaszczyznowym. Zwraca uwagę na osiem rodzajów inteligencji (lingwistyczną, logiczną, muzyczną, przestrzenną, kinestetyczną, interpersonalną, intrapersonalną, oraz naturalistyczną), które dane są człowiekowi od urodzenia. To jednak, w jakim stopniu i które z nich się rozwijają, zależy w dużej mierze od rodziny, otoczenia, szkoły, a także kultury, w której dana osoba się wychowuje. (<http://www.hoendruphus.dk/Fagligt.html>)

Nauczanie przyrody poprzez obserwacje siebie samego, odkrywanie świata za pomocą zmysłów oraz obserwację najbliższej okolicy, pozwala na rozwijanie umiejętności postrzegania, rozumienia procesów i zjawisk przyrodniczych. Kształci u uczniów poczucie odpowiedzialności za najbliższe otoczenie.

Fot. 3. Przykładowe formy aktywności z Leśnej szkoły w Danii
Photo 3. Some examples of activity forms from Forest School in Denmark

Kolejnym środowiskiem wychowawczym, które chciałabym opisać w kontekście leśnych oddziaływań, to **grupa społeczna – w tym rówieśnica** – to wspólnota, która powstała w sposób naturalny, bez integracji człowieka w wyniku przyrodniczej istoty ludzkich potrzeb i dążeń; zrodził ją spontaniczny rozwój stosunków interpersonalnych. Wśród takich grup wyróżnimy grupy formalne i nieformalne.

Fot. 4. Nieformalna grupa rówieśnica w trakcie kontemplacji leśno-wodnej (fot. R. Błądowski)
Photo 4. An informal peer group during contemplation by the lake

Czy las zajmuje ważne miejsce w obszarze zainteresowań młodzieży? Tak! Bardzo dobrym przykładem są formy aktywności w ramach skautingu i harcerstwa. W wielu grupach niemożliwe wydaje się wyobrażenie lasu bez obecności harcerzy. Gdzie odbywałyby się gry terenowe, biegi harcerskie? Las to świetne miejsce do ćwiczeń swojego ciała, swoich możliwości, swojej kondycji. Las staje się miejscem swojego procesu wychowania, nazywanego wychowaniem plenerowym. Obejmuje ono zajęcia prowadzone na świeżym powietrzu. Uczestnik takich zajęć podlega nowym bodźcom i wyrabia nowe umiejętności. Nabiera doświadczenia w zakresie pobytu w terenie, co służy rozwojowi psychofizycznemu i dobru jednostki (Płoskonka i Dzioban 2012).

Z kolei puszczaństwo jest nierozzerwalnie związane z metodą skautową, harcerstwem i lasem. Szacunek dla przyrody w tej formie aktywności jak i filozofii zakłada, że wychowanie, aby mogło być skuteczne, musi odbywać się w otoczeniu naturalnym, gdzie rozwija się młody człowiek w sposób wszechstronny i pełny (<http://wedrownik.net/artykuly/5-423-puszczastwotaka-niby-specjalnosc.html>).

Fot. 5. Harcerstwo jest jedną z doskonałych metod wychowawczych kształtującą proekologiczny światopogląd młodych ludzi i będących zdrowym stylem życia na łonie natury (fot. A. Wierzbowska)
Photo 5. Scouting is one of the best education methods creating environment-friendly outlook on the world among young people and promoting healthy lifestyle in the bosom of nature

Fot. 6. Ciekawymi przykładami wychowania w plenerze są również obozy survivalowe dla młodzieży (www.survival.infocentrum)
Photo 6. Survival camps for young people are interesting examples of the open air education

Do głównych celów wychowania plenerowego należy: dostarczanie bezpośrednich doświadczeń w zakresie różnych nauk, szczególnie przyrodniczych, docenianie i ochrona zasobów naturalnych, nauczanie sprawności niezbędnych w plenerze (...), hartowanie organizmu, wprowadzanie w życie zasad bezpieczeństwa i zdrowia, nauczanie życia w grupie, stwarzanie możliwości doświadczeń w terenie, wykorzystanie zasobów przyrody i nauczanie przetwarzania produktów zebranych w plenerze, integracja w maksymalnym stopniu doświadczeń plenerowych z wiedzą (Gilbertson w Płoskonka i Dzioban 2012).

Survival jest dziedziną działalności człowieka skierowaną na ochronę samego siebie jako jednostki, gatunku, a także szeroko rozumianego środowiska społecznego i przyrodniczego habitatu. Survival traktowany jako zbiór metod wychowawczych (w tym samorozwojowych, terapeutycznych, resocjalizacyjnych) może być nazwany „szkołą życia i przetrwania”. Daje się umieścić w pedagogice przygody (por.: Outward Bound, Erlebnis-Pädagogik). Korzenie edukacyjne sięgają wspomnianego wcześniej ruchu puszczańskiego i skautingu. Na ich bazie ukształtował się survival paramilitarny naśladujący edukację obronną i szkolenie militarne (Płoskonka i Dzioban 2012). Doskonalenie się w survivalu przyjmuje formy zabawy i rekreacji nawiązując tym samym do teorii ćwiczenia przygotowawczego Karla Groosa, poglądów Jeana Piageta, Erika Eriksona¹.

Dyskusja

Czy las obroni się przed inwazją świata wirtualnego, w którym wszyscy możemy kreować się na kogoś innego, w którym mamy po kilka istnień? Czy nasze dzieci będą chciały pójść z nami, ze szkołą i z rówieśnikami do lasu? Ja dość optymistycznie myślę, że tak. Nie oznacza to rezygnacji z laptopów, tabletów, telefonów komórkowych – ale te dwa światy mogą istnieć równolegle. A poprzez obcowanie z przyrodą ludzie stają się bardziej świadomi oraz świadomi swojego miejsca i roli w środowisku społeczno – przyrodniczym (Płoskonka i Dzioban 2012). Wiele pozytywnych cech można rozwijać poprzez stworzenie dziecku możliwości uczestniczenia w leśnych zabawach rozwijających jego zainteresowania, kształtującym cechy charakteru. Leśne działania mogą stać się świetnym narzędziem pedagogicznym;

¹ Teoria ćwiczenia przygotowawczego opracowana przez K. Groosa podkreśla wpływ zabawy na późniejszą działalność człowieka. Jest to teoria teleologiczna (celowa), powstała na podłożu dążeń do powiązania psychologii z naukami biologicznymi. Groos uważa, że celem zabawy jest ćwiczenie czynności przydatnych osobnikowi w życiu. Bawiąc się bez troski wychowanek ćwiczy te sprawności i umiejętności, które później pozwolą mu przystosować się do warunków środowiska i realizować poważne zadania życiowe.

Piaget swą teorię zbudował na mocnych podstawach biologicznych a jej kluczowym pojęciem jest adaptacja. Rozwój intelektualny jest rozumiany jako adaptacja struktur poznawczych do wymagań środowiska. Adaptacja zachodzi poprzez procesy asymilacji i akomodacji.

ASYMILACJA to proces w którym nowy przedmiot, idea zostaje zrozumiany w kategoriach pojęć lub czynności (schematy) które dziecko już zna. Umożliwia jednostce działanie w nowych sytuacjach i wobec nowych problemów za pomocą już istniejących schematów.

AKOMODACJA jest komplementarnym procesem, który umożliwia jednostce modyfikowanie pojęć i czynności tak, by pasowały one do nowych sytuacji, przedmiotów i informacji. Pozwala zmieniać istniejące schematy lub wytwarzać nowe. Ze względu na ich niezmienną naturę asymilacja i akomodacja są niezmiennymi funkcjami.

Wg Eriksona rozwój trwa całe życie i ma charakter jakościowy. Rozwiązanie kryzysu wiąże się ze zdobyciem nowych umiejętności w procesie psychospołecznym. W wyniku tego kształtuje się ego – jako centralna instancja osobowości, która dokonuje syntezy i integracji doświadczeń a z drugiej strony kontroluje zachowanie.

nie jedynym i ostatecznym, ale bardzo skutecznie wspomagającym inne akty wychowawcze, a w przypadku dzieci z zaburzeniami zachowania również narzędziem terapeutycznym.

Zadaniem zaś wychowawców, zarówno tych naturalnych – rodziców, i tych profesjonalnych – nauczycieli, pedagogów, jest zaproszenie dzieci i młodzieży do lasu i wspólne przeżycie PRZYGODY! Czas w las! Cały czas!

Literatura

- Cichoń W. 1996. Wartości – człowiek – wychowanie, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Jarosiewicz H. 2007. Sytuacja wychowawcza we współczesnej szkole – zagrożenie indywidualizmem i subiektywizmem, Cywilizacja, Nr 22.
- Jundziłł I. 1989. Trudności wychowawcze w rodzinie. Nasza Księgarnia, Warszawa.
- Kawala S., Brągiel J., Janke A. 2006. PEDAGOGIKA rodziny: obszary i panorama problematyki. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Kunowski S. – 1993 – Podstawy współczesnej pedagogiki – Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa.
- Łobocki M. 2003. Teoria wychowania w zarysie. Oficyna Wydawnicza "Impuls", Kraków.
- Nowak M. 2000. Podstawy pedagogiki otwartej. Wydawnictwo Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin.
- Okoń W. 2001. Nowy słownik pedagogiczny. Wydawnictwo Akademickie „Żak” Warszawa.
- Płoskonka P., Dzioban K. 2012. Las miejscem edukacji przygodowej na przykładzie zajęć z surwiwalu. Stud. i Mat. CEPL, Rogów, 32: 36-44.
- Smarzyński H. 1987. Szkoła jako środowisko wychowawcze. Warszawa.
- Steed K. 2007. 10 błędów popełnianych przez dobrych rodziców, GWP, Gdańsk.
- Ziemska M. (red. praca zbior.) 1979. Rodzina i dziecko. Wydawnictwo PWN, Warszawa. Ziemska M. 2009. Postawy rodzicielskie. Wiedza Powszechna, Warszawa.
- http://gimnazjumisp.republika.pl/5_symposium/krystyna_chalas.doc 22.11.2012
- <http://wedrownik.net/artykuly/5-/423-puszczastwo-taka-niby-specjalnosc.html>
- <http://www.survival.infocentrum.com/s/szkolazip.html>
- <http://www.survival.infocentrum.com/s/szkolazip.html>
- http://www.survival.infocentrum.com/s/krisek_i_jego_pomysly.html

Magdalena Błędowska
Uniwersytet Łódzki
magda.bledowska@vp.pl